

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

SÜNİ İNTELLEKT ETİKASI KAFEDRASI

7205.01 ELM VƏ TEXNİKANIN FƏLSƏFƏSİ İXTİSASI ÜZRƏ
DOKTORANTURAYA QƏBUL

PROQRAMI

Bakı Dövlət Universitetinin Sosial elmlər və psixologiya fakültəsinin Elmi Şurasının 2026-cı il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir (**Protokol №10**)

Bakı-2026

Tərtibçi:

Fəl.üzrə.fəl.dok. N.İ.Kərimova

Elmi redaktor:

dos. R.Y.Ələkbərov

Rəyçilər:

dos. K.H.Pənahova

Prof. R.M.Həsənov

“Bakı Universiteti” nəşriyyatı, 2026

MƏZMUNU

Giriş

Bölmə I. İxtisas fənninin fəlsəfə doktoru imtahanının verilməsi prosesində yoxlanılan bacarıqlar.

Bölmə II. Elm və texnikanın fəlsəfəsi ixtisası üzrə fəlsəfə doktoru imtahan proqramının məzmunu.

Birinci mövzu: Elm və bilik anlayışı.

İkinci mövzu: Bəşəriyyətin elmi və texniki inkişaf mərhələlərinin əsas xüsusiyyətləri .

Üçüncü mövzu: Elmin yaranması və inkişafının ümumi qanunauyğunluqları.

Dördüncü mövzu: Elmi biliyin strukturu.

Beşinci mövzu: Elmi tədqiqat fəaliyyəti və onun fəlsəfi əsasları.

Altıncı mövzu: Elmi tədqiqatın metod və metodologiyası.

Yeddinci mövzu: Elm və texnikanın qarşılıqlı əlaqəsi.

Səkkizinci mövzu: Qədim dövr, orta əsrlər və müasir mərhələdə texnika obrazları.

Doqquzuncu mövzu: Texniki inkişafın əsas mərhələləri.

Onuncu mövzu: Texnikaya dair yanaşmalar.

On birinci mövzu: Texnika fəlsəfəsinin təşəkkül prosesi.

On ikinci mövzu: Texnika fəlsəfəsinin əsas istiqamətləri və inkişaf qanunauyğunluqları.

On üçüncü mövzu: Texnika, texnologiya, texnosfera.

On dördüncü mövzu: Elmi Texniki Tərəqqi və texnoetika problemləri.

On beşinci mövzu: Süni intellekt və virtual gerçəkliyin fəlsəfi təhlili.

Giriş

Gerçəkliyin dərkinin ən yüksək səviyyəsini təşkil edən elm elmi anlayış və kateqoriyalar aparatı işləyib hazırlayan nəzəri idraktır. Təbiət, cəmiyyət və təfəkkür haqqında biliklər sistemi olan elm obyektin mahiyyətini və inkişaf qanunauyğunluqlarını açır. Elm həm də nisbi müstəqilliyə malik olub, ictimai istehsalın inkişafına, ictimai həyatın bütün sahələrinə fəal təsir göstərir.

İnsan fəalliyətinin simvolu kimi qiymətləndirilən texnika isə elmi biliklərin praktik fəaliyyətə tətbiqi üsulu kimi çıxış edir. Texnika insanı silahlandırır, onun mahiyyət qüvvələrinin üzə çıxarılmasına, özünü gerçəkləşdirməsinə imkan verir. XIX əsrdən etibarən fəlsəfi təhlilin obyektinə çevrilən texnika özünü insan-təbiət qarşılıqlı təsirində həlledici vasitə kimi göstərir. Cəmiyyətin inkişafında texnikanın statusu get-gedə artır, onun inkişafının antropoloji, sosio-mədəni determinantları meydana gəlir. İntibah və Yeni Dövrədən etibarən mühəndis təfəkkürünün yaranması eyni zamanda texnikaya dair fəlsəfi konsepsiyaların meydana gəlməsini şərtləndirmiş, texniki evdomonizm meyilləri güclənmiş və nəhayət, texnika fəlsəfəsi təşəkkül tapmışdır.

I BÖLMƏ. İXTİSAS FƏNNİNİN FƏLSƏFƏ DOKTORU İMTAHANININ VERİLMƏSİ PROSESİNDƏ YOXLANILAN BACARIQLAR

Fəlsəfə doktoru imtahanında doktorant aşağıda sadalanan bilik, bacarıq və vərdişlərini nümayiş etdirməlidir:

biliklər:

- Elm və texnikanın fəlsəfi problemlərinin predmet və strukturunu;
- Texnogen sivilizasiyada elmin və texnikanın yerini və rolunu;
- Təbiətşünaslıq, sosial-humanitar və texniki elmlərin qarşılıqlı münasibətini;
- Elmin və texnikanın müasir inkişaf mərhələsinin xüsusiyyətlərini;
- Kompüter inqilabının epistemoloji məzmununu;
- Texnika və texniki elmlərin fəlsəfi mənalandırılmasının spesifikliyini;
- Elmi tədqiqatın metodoloji üsul və qaydalarını, habelə elmin paradigmalarını;
- Texniki elmlərdə və elmi biliyin ayrı-ayrı sahələrində istifadə olunan ümumelmi metod və metodikaları;
- Tədqiq olunan problemin aktuallığını, nəzəri və praktik əhəmiyyətini əsaslandırmağı;
- Müstəqil şəkildə hipotez irəli sürmək, empirik və praktik tədqiqatı həyata keçirməyi və s.

Bacarıqlar:

- Özünün ümumi mədəni və professionallıq səviyyəsini inkişaf etdirmək;
- Elmi tədqiqat prosesində müstəqil işləmək vərdişlərinə yiyələnmək;
- Diskussiya və polemikaların gedişi zamanı fəlsəfi məzmun kəsb edən mətnləri təhlil etmək və dərk etmək vərdişlərinə sahib olmaq;
- Öz mövqeyini yazılı, yaxud şifahi şəkildə müdafiə etmək qabiliyyətini büruzə vermək;
- Fikirlərini ardıcıl, məntiqi, əsaslı şəkildə ifadə etmək;

- Subyektivlikdən yaxa qurtarmaqla obyektiv qiymətləndirmə nəticəsində elmi həqiqətə nail olmaq;
- İnformasiyanı təhlil etmək, ümimiləşdirmək və tənqidi yolla düzgün nəticəyə nail olmaq;
- Mədəniyyət sistemində elm və texnikanın metodoloji problemləri haqqında bilikləri sistemləşdirmək;
- Cəmiyyətin inkişafı tarixində elm və texnikanın, texnologiyanın yeri və rolunun əhəmiyyətini açıb göstərmək;
- Elm və texnikanın, texnika və fəlsəfənin qarşılıqlı təsiri məsələlərinin araşdırılmasına dair konsepsiyaları təhlil etmək;

vərdişlər:

- texnika fəlsəfəsinin fəlsəfi tədqiqatlar sahəsində yaranması və inkişafının sosio-mədəni determinantlarını aşkar etmək;
- texnikanın mahiyyəti, onun strukturu və funksiyalarını üzə çıxarmaq;
- texnikanın inkişaf mərhələlərinə dair başlıca nəzəri-metodoloji yanaşmaları təhlil etmək;
- elm və texnikanın insanın mahiyyət qüvvələrinin özünügerçəkləşdirmə vasitəsi kimi çıxış etməsini aydınlaşdırmaq;
- elm və texnikanın ümumi və fərqli cəhətlərini üzə çıxarmaq;
- elm və texnikanın münasibətinə dair əsas modelləri təhlil etmək;
- texniki elmlərin yaranmasını zəruri edən amillər sistemini nəzərdən keçirmək;
- texniki nəzəriyyənin strukturunu və özünəməxsusluğunu aşkara çıxarmaq;
- müasir dövrdə mühəndis fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini, o cümlədən texnika və texnologiyanın inkişafından doğan sosial nəticələri aydınlaşdırmaq və s.

Təqdim olunan proqram doktoranturaya qəbul üçün nəzərdə tutulmuşdur.

II BÖLMƏ. ELM VƏ TEXNİKANIN FƏLSƏFƏSİ İXTİSASI ÜZRƏ FƏLSƏFƏ DOKTORU İMTAHAN PROQRAMININ MƏZMUNU

Birinci mövzu: Elm və bilik anlayışı

Bilik insanların ictimai-tarixi fəaliyyətinin məhsulu kimi. Bilik elmin mənəvi elementi, şüurun mövcudluq üsulu kimi. Biliyin sistemli xarakteri. Elmi biliyin əldə edilməsi mexanizmləri. Elmi biliyin adi bilikdən fərqli xüsusiyyətləri. Elmi biliyin nəzəri xarakteri. Elmin praktik məqsəd güdməsi. Həqiqi elm və yalançı elm (psevdoelm). Yalançı elmi biliklərin fraqmentarlığı, qeyri-sistemli xarakteri. Relikt saxta elm (astrologiya və əlkimya). Okkult saxta elmlər (spiritualizm, mesmerizm, parapsixologiya). Elmi biliyin əsas xüsusiyyətləri (sistemlilik, yoxlanılan və təkzib oluna bilməsi, məntiqi cəhətdən əsaslandırılan olması, universallıq və s.). Elm gerçəkliyin dərkənin ən yüksək səviyyəsi kimi. Elmi yaradıcılıq. Müasir ictimai inkişafda elmin rolu. Fəlsəfə və elm.

İkinci mövzu: Bəşəriyyətin elmi və texniki inkişaf mərhələlərinin əsas xüsusiyyətləri

Tarixi retrospektivdə texnika. Qədim sivilizasiyaların elmi və texnoloji inkişafı. Bəşəriyyətin ilkin elmi bilikləri (Babil, Misir, Hind, Çin). Elmin spesifik fəaliyyət forması kimi Qədim Yunanıstanda yaranması (e.ə. I əsr). Antik elm. Orta əsrlərdə Qərbi Avropada elm. Bizansda elm. Ərəb-müsəlman mədəniyyətində elmi biliklər. Mühəndis təfəkkürünün yaranması (İntibah və Yeni Dövr). İntibah dövründə elm. Yeni Dövr Avropa elminin yaranması. Sənaye inqilabı. Dünyanın müasir elmi mənzərəsi. Müasir Elmi Texniki İnkişaf mərhələsinin spesifik xüsusiyyətləri. Sinergetika özünütəşkil edən sistemlər haqqında təlim kimi. Qlobal təkamülçülük və dünyanın müasir elmi mənzərəsi. Texnoelm müasir şəraitdə elm və texnikanın sintezi kimi.

Üçüncü mövzu: Elmin yaranması və inkişafının ümumi qanunauyğunluqları

Mif dünyanı anlamaq üsulu kimi. Odun əldə edilməsi. Yuxarı paleolit böhranı və neolit inqilabı. İstehsal iqtisadiyyatına keçidin iqtisadi və sosial nəticələri. Yazının yaranması. İlk sivilizasiyaların meydana gəlməsi. Qədim sivilizasiyaların nailiyyətləri: tibb biliklərinin yaranması, inkişafı. İlk coğrafi xəritələrin meydana çıxması. Astronomiya və astrologiya, riyaziyyat. Orta əsr universitetləri. Orta əsr astrologiyası və əlkimyası. Orta əsrlərin texniki nailiyyətləri. Ərəb Xəlifəliyində İslam dini ilə elmi arasındakı əlaqə. Ərəb elminin nailiyyətləri: tibb, riyaziyyat, kimya, tarix. Renessansın xarakterik xüsusiyyətləri. Kapitalist münasibətlərinin yaranması. Kopernik İnqilabı. Metod problemi: F. Bekon və R. Dekart. Heliosentrizmin inkişafı: İ. Kepler. Eksperimental metodun inkişafı: G. Galileo. İ. Nyuton və dünyanın mexaniki mənzərəsinin formalaşması. Sənaye inqilabının əsas xüsusiyyətləri. Elmi biliklərin texnoloji nailiyyətlərlə əlaqəsi. Texniki elmlərin yaranması. XIX-XX əsrlərin əvvəllərində elmi kəşflər və dünyanın mexaniki mənzərəsinin böhranı. Enşteynin nisbilik nəzəriyyəsi. Təkamülçülük müasir elm dünyasının ən vacib xüsusiyyəti kimi. Kibernetika, sistem yanaşma və sinergetika. Elm istehsal faktoru kimi. Elmi və texnoloji inqilab. Elmi və texnoloji inqilabın ziddiyyətli təbiəti. Müasir elmin böhranı və onu aradan qaldırmağın perspektivləri.

Dördüncü mövzu: Elmi biliyin strukturu

Elmi biliyin səviyyələri: empirik və nəzəri səviyyələr. Fakt və hadisə. Fakt elmi biliyin əsası kimi. Təcrübə və eksperiment. Nəzəri idrak. Elmi abstraksiya. Abstraksiya biliklərin sistemləşdirilməsi vasitəsi kimi. Hipoteza elmi idrak forması kimi. Hipotezanın məntiqi strukturu. Elmi nəzəriyyənin strukturu. Problem. Elmi biliyin artım qanunauyğunluğu. Elmin inkişafının daxili və xarici determinantları. Elmi tədqiqatın ideali və normaları, onların tarixən dəyişkənliyi. Elmi idrakın özünəməxsusluğu və səviyyələri. Elmi idrak anlayışı və abstrakt təfəkkür. Elmi biliyin meyarı. Elmilik meyarının əsas prinsipləri: verifikasiya və falsifikasiya. Elmi biliyin demarkasiyası

problemi. Rasionallıq və onun növləri. Elmi rasionallığın tipologiyası. Elmi dünyagörüşün yaranması və inkişaf tarixi. Yeni biliklərin istehsalı elmin əsas məqsədi kimi. Yeni bilik elmi fəaliyyətin məhsulu kimi. İntibah dövründə elm. Elmin sosial institut kimi meydana gəlməsi (XVII əsr). XVII əsrdə mexanikanın nailiyyətləri. Dünyanın mexaniki mənzərəsi. XVII-XIX əsrlərdə elm. Elmin inkişaf qanunauyğunluqları və inkişaf meyilləri. Elmi biliklərin həcmnin artması. Elmin məhsuldar qüvvəyə çevrilməsi. Elmin inkişafında novatorluq və varislik. Elmin diferensiasiyası və integrasiyası. Elmin inkişaf modelləri. Elmin inkişafında ənənə və inqilab. Elm bilik sistemi, mənəvi istehsal və praktiki fəaliyyət kimi.

Beşinci mövzu: Elmi tədqiqat fəaliyyəti və onun fəlsəfi əsasları

Elmi tədqiqatın mahiyyəti. Elmi tədqiqatın növləri. Fundamental tədqiqatlar. Tətbiqi tədqiqatlar. Elm və istehsalat. Elmi tədqiqatda fəlsəfənin rolu. Tədqiqat fəaliyyətinin dünyagörüş əsasları. Dünyanın elmi mənzərəsi. Ontoloji aspekt: gerçəklik modeli. Dünyagörüşün qnoseoloji aspekti: fəlsəfənin evristik rolu. Elmi problemin həlli. Problemin həlli elmin tərəqqisinin göstəricisi kimi. Elmi ənənə və elmi inqilab. Elmin inkişafının kumulyativ konsepsiyası və onun əsas nümayəndələri. T.Kunun elmi inqilablar konsepsiyası. "Paradiqma", "normal elm", "elmi inqilab" anlayışları. Elm sosial institut kimi. Sosial institut kimi elmin məqsədi və ictimai mənası. Elmin etosu. Elmi ictimaiyyət. Elmi ictimaiyyətin norma və dəyərləri. Elmin sosial funksiyası.

Altıncı mövzu: Elmi tədqiqatın metod və metodologiyası

Elmlərin təsnifatı problemi. Təbii-elmi və humanitar idrakın özünəməxsusluğu. Təbiielmi və sosial-humanitar elmlərin başlıca inkişaf mərhələləri. Əsas elmi istiqamətlər və fundamental nəzəriyyələr. Fənlərarası bilik sahələrinin yaranması problemi. Elmi biliyin inkişafında metodun rolu və əhəmiyyəti. Elmin metodologiyası. Elmi metodologiyanın inkişaf mərhələləri. Elmin dili. Elmdə alət və vasitələr. Əsas metodoloji

yanaşma və prinsiplər. Uyğunluq prinsipi. Tamamlıq prinsipi. Verifikasiya prinsipi. Modelləşdirmə prinsipi. Sistem yanaşma. Elmi tədqiqata ümumelmi metodların tətbiqi. Empirik metodlar: müşahidə və eksperiment. Müqayisə, ölçmə, təsvir.

Yeddinci mövzu: Elm və texnikanın qarşılıqlı əlaqəsi

Elm biliklərin istehsalı prosesi kimi. Texnika əldə edilmiş elmi biliklərin praktik fəaliyyətə tətbiqi üsulu kimi. Elm və texnikanın qarşılıqlı təsirinə dair modellər (xətti və təkamülçü model). Elm və istehsalın qarşılıqlı əlaqəsinin tarixi inkişaf mərhələləri. Texniki elmlərin səciyyəvi xüsusiyyətləri. Texnika və texniki dünyagörüşün yaranması tarixi. Texnika xüsusi qabiliyyət və bacarıq kimi. Elm və texnikanın qarşılıqlı təsirinə dair modellər (elməqədərki, texniki elmlərin yarandığı dövr, klassik mərhələ, kompleks tədqiqatlar dövrü). Elm və texnikanın qarşılıqlı münasibətinin tarixi mərhələləri. Texniki elmlərin tarixi və metodologiyası. Texniki inkişafın normativ modelləri. Məhdudiyyət modeli. Xətti model (ardıcıl trayektoriyayı irəli sürür: elmi bilik - texniki kəşf – innovasiya). Elm və texnikanın inkişafının təkamül modeli. Müasir Elmi Texniki İnqilab mərhələsinin səciyyəvi xüsusiyyətləri.

Səkkizinci mövzu: Qədim dövr, orta əsrlər və müasir mərhələdə texnika obrazları

Qədim dövrün mifik təfəkküründə texnika anlayışı. Orta əsrlər dövründə texnika obrazları: kanonik, magik və əlkimya. Texnikanın kanonik obrazının əsas xüsusiyyətləri: ixtira və yeniliklərin anonimliyi, müəllifliyin hakimiyyətə və ya Allaha aid edilməsi. Texnikanın magik obrazı (praktik sənət). Əlkimya (sehrli bilik). Renessans mədəniyyəti və fəlsəfəsi: kanonik mədəniyyətdən layihə əsaslı mədəniyyətə keçid. Renessans dövründə təbiətin texniki vasitələrlə eksperimental şəkildə öyrənilməsi; mühəndislik peşəsinin istehsal prosesində meydana çıxması. Memar, rəssam Renessans dövrünün ilk mühəndisləri kimi. Renessans dövründə

kanonizasiyanın süquta uğraması: ixtiraların müəlliflik hüququ şəklində ictimai mülkiyyətə çevrilməsi. Müasir dövrdə texnikanın elmi təsviri. Elm və texniki incəsənətin birləşməsi. Elmi biliklərin təbiəti idarə edən qüvvə kimi inkişafı. Elmi və texniki tərəqqinin insan cəmiyyətinin və təbiətin sonsuz inkişafı kimi anlaşılması.

Doqquzuncu mövzu: Texniki inkişafın əsas mərhələləri

Texniki inkişafın beş əsas mərhələsi: alət, sənətkarlıq, maşın, klassik və informasiya. Alət mərhələsinin məhsulları: daş və ya sümükdən hazırlanmış "bıçaq", "balta", "çəkic". Mesopotamiya, Hindistan, Çin, Misir sivilizasiyalarının meydana çıxması alət mərhələsinin sonu kimi. Min il davam edən, müasir dövrün başlanğıcı ilə sona çatan sənətkarlıq (əl işi) mərhələsi. Texniki inkişafın üçüncü mərhələsi: elmi, nəzəri və tətbiqi elmlərə yönəlmiş mühəndislik fəaliyyəti. Texniki inkişafın dördüncü (klassik) mərhələsi (XX əsrin əvvəlləri). Klassik texniki elmlərin meydana çıxması: mexanizmlər və maşınlar nəzəriyyəsi, radio mühəndisliyi və radio elektronikasının nəzəri əsasları və digər elektrik mühəndisliyi sahələri. Mexaniki mühəndislik, aviasiya və istilik elektrik stansiyalarının tikintisinin inkişafı. Texniki inkişafın beşinci - müasir (informasiya) inkişaf mərhələsinə keçid (XX əsrin ikinci yarısı). Texniki inkişafın informasiya mərhələsində süni intellekt. Texnikanın əsas sahələri: istehsal texnikası, nəqliyyat və rabitə texnikası, elmi tədqiqat texnikası, hərbi texnika, öyrənmə prosesi texnikası, mədəniyyət və gündəlik həyat texnikası, tibbi texnika və idarəetmə texnikası.

Onuncu mövzu: Texnikaya dair yanaşmalar

Texnikaya instrumental yanaşma (insan orqanlarını süni şəkildə gücləndirmək məqsədi ilə yaradılmış vasitələr toplusu (çəkic-əl, kürək-ayaq). Texnikaya antropoloji yanaşma (təbiəti dəyişdirməyə yönəlmiş yaradıcı insan fəaliyyəti). Texnikaya epistemoloji yanaşma (biliklərin

maddiləşməsi kimi). Texnikaya sosioloji yanaşma (texnikanın inkişafının sosial şəraitlə müəyyən olunması). Qədim cəmiyyətlərin inkişaf tarixində adaptiv və aqressiv texnika obrazları. Sosial və təbii nizamın qorunması ideyasının üstün tutulması, cəmiyyət və təbiət arasında harmoniya arzusu texnikanın adaptiv obrazının mahiyyəti kimi. Texnikanın aqressiv obrazı: "təbiətlə müharibə", onun sərvətini ələ keçirmək üçün hücum mövqeyi tutmaq. Cəmiyyətin sosial strukturunda baş verən əsaslı dəyişikliklər. Gələcəyin konturları: D.Bell postindustrial cəmiyyət haqqında. E.Tofflerin futuroloji tədqiqatı. Elmin cəmiyyətin sosial həyat şəraitinə və ictimai istehsalın inkişafına təsiri. Elmin paradigmaları: K.Popperin elmin inkişaf paradigması. İ.Lakatosun elmi tədqiqat proqramlarının metodologiyası. T.Kunun elm inqilabları konsepsiyası. M.Malkeyin elmin sosiologiyası, P.Feyerabendin epistemoloji anarxizmi, S.Tulminin elmin təkamül nəzəriyyəsi.

On birinci mövzu: Texnika fəlsəfəsinin təşəkkül prosesi

Texnika fəlsəfəsi XIX əsrin sonunda tarix fəlsəfəsi, sosial fəlsəfə və mədəniyyət fəlsəfəsinin kəsişməsində yaranan spesifik elmi istiqamət kimi. Texnika fəlsəfi təhlilin obyektı kimi. Texnika insan-təbiət qarşılıqlı təsirində həlledici vasitə kimi. Texnikanın yaranması və inkişafının antropoloji, sosio-mədəni determinantları. Texniki fəaliyyətin mahiyyəti və meyarı. Texnika və antropososiogenez prosesində onun rolu. Texnikaya dair əsas fəlsəfi nəzəriyyələr. Texnika fəlsəfəsinin humanitar problemlər dairəsi. Cəmiyyətin inkişafında texnikanın statusunun artması. Texnikaya dair fəlsəfi konsepsiyaların yaranması. Texniki evdomonizm. Texnika fəlsəfəsinin təşəkkülü: Robert Boyl, İohann Bekman, Endrü Yura. Engelsin "əmək" nəzəriyyəsi. Ernest Kapp texnika fəlsəfəsinin banisidir. E. Kappın «Texnika fəlsəfəsinin əsas cizgiləri» əsəri.

On ikinci mövzu: Texnika fəlsəfəsinin əsas istiqamətləri və inkişaf qanunauyğunluqları

Fəlsəfi biliklər sistemində texnika fəlsəfəsinin yeri. Texnika fəlsəfəsinin predmeti, məzmunu və əsas məsələsi. Texnika fəlsəfəsinin obyektı və subyektı. Texnika fəlsəfəsinin məqsəd və vəzifələri. Texnika fəlsəfəsi texnikanın mahiyyətini, onun inkişafının əsas mərhələlərini, mədəniyyət sistemindəki yerini, digər elmlərlə qarşılıqlı təsirini araşdıran xüsusi bilik sahəsi kimi. Texnika fəlsəfəsinin metodoloji problemləri. Texnika fəlsəfəsi və texniki elmlərin metodologiyası. A.Espinasın "orqanproyeksiya" nəzəriyyəsi. L.Nuarenin "alət" konsepsiyası. Alfred Espinas və P.K.Engelmeyerin texnika fəlsəfəsi. Ekzistensializm fəlsəfəsində texnikaya münasibət: K.Yaspers, Kiyerkeqor, Haydegger. Texnika fəlsəfəsində humanitar-antropoloji istiqamətin yaranması. Texnika fəlsəfəsinə dair əsas yanaşmalar: ekzistensializm, sosial antropologiya və Frankfurt məktəbinin tənqidi nəzəriyyəsi. Texnika fəlsəfəsinin perspektivləri.

On üçüncü mövzu: Texnika, texnologiya, texnosfera

Texniki bilik, texniki fəaliyyət və texniki şüur. Texniki biliyin özünəməxsusluğu. Artefakt texniki biliklərin nəticəsi kimi. Texniki nəzəriyyə və onun məzmunu. Texnika və texnologiya: ümumi və fərqli cəhətlər. Texnologiya anlayışı. Ənənəvi, sənaye və postsənaye cəmiyyətinin texnologiyası. Texniki keyfiyyət kompleks fəlsəfi-metodoloji və sosial-ekoloji problem kimi. Texniki biliklərin spesifikliyi və onun fundamental elmlərlə əlaqəsi. Texnikanın sosial-ekoloji qiymətləndirilməsi. Texnikanın inkişafı və onun keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi meyarlarının dinamikası. Texniki eksperimentin mahiyyəti. Müasir texnoloji inkişaf və onun doğurduğu problemlər. Texnoloji alarmizm konsepsiyası. Texnogen amillərin təbiətə neqativ təsiri. Elmi Texniki Tərəqqi və global ekoloji böhran. Texnosfera anlayışı. Elm və texnikanın gələcək inkişafına dair futuroloji proqnozlar. Elmi və texniki inkişafın doğurduğu problemlər, onların həllində alimlərin, ictimai xadimlərin və filosofların koordinasiyalı qarşılıqlı fəaliyyəti.

On dördüncü mövzu: Elmi Texniki Tərəqqi və texnoetika problemləri

Texnikanın ətraf mühitə təsirinə dair baxışlar: konstruktiv və dağıdıcı. Texniki optimizm və texniki pessimizm. Texnikanın ideali: texniki layihələr. Texnikaya dair yanaşmalar: naturalist, iradi, rasional. Texnika fəlsəfəsinin humanitar problemlər dairəsi: texniki tərəqqinin insan həyatına, onun mənəvi aləminə təsiri; kompleks avtomatlaşırma prosesi və insan fəaliyyətinin dehumanizasiyasının qarşısının alınması; humanist dəyərlərin texniki-iqtisadi dəyərlərdən üstün olması; texniki tərəqqinin əxlaqi tərəqqini qabaqlamaq ehtimalı. Texniki etika və mühəndis layihəsinin sosial məsuliyyəti. Elm, texnologiya, cəmiyyət. Elmi Texniki Tərəqqinin meylləri və riskləri. Elmi texniki layihələrin sosial-humanitar, etik və ekoloji ekspertizası. Texnikanın sosial qiymətləndirilməsi. Alimin, mühəndisin sosial cavabdehliyi. Texnoetika problemləri.

On beşinci mövzu: Süni intellekt və virtual gerçəkliyin fəlsəfi təhlili

Elm vahid fəaliyyət və vahid bilik sistemi kimi. Elmin kompüterləşməsi. Sosial inkişaf prosesində texnika anlayışının yeni məzmun kəsb etməsi: texnika sənət, ustalıq, bacarıq, qabiliyyət kimi; texnika alətlər, maşınlar sistemi kimi; texnika hər hansı fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün nəzərdə tutulan qaydalar məcmusu kimi; texnika əmək vasitələri kimi; texnika insan fəaliyyətində süni orqanlar sistemi kimi; texnika istənilən işin icrasını həyata keçirən mexaniki qurğular sistemi kimi. İnformasiya cəmiyyətində insan. İnternet elmin informasiya-kommunikasiya və fasiləsiz global təhsil mühiti kimi. Virtual gerçəklik anlayışı. Süni intellekt və virtual gerçəkliyin fəlsəfi təhlili. Süni intellekt elmi texniki istiqamət kimi. Süni intellektin praktiki tətbiq sahələri. Süni intellekt və rəqəmsal texnologiya. Süni intellekt texnologiyalarının fənlərarası təbiəti. Süni intellekt: etika və məsuliyyət məsələləri. Süni intellektin cəmiyyət üçün faydaları və riskləri. Süni intellekt

etikası və kibertəhlükəsizlik. Süni intellektin insan hüquqlarına təsiri. Süni intellekt texnologiyalarının əsasları. İnformasiya anlayışı və ona dair yanaşmalar. İnformasiya təhlükəsizliyi müasir dövrün aktual problemi kimi. İnformasiya cəmiyyətinin fəlsəfi problemləri. İnsan və təbiət arasında dialoq axtarışı. Texnogen sivilizasiyanın dəyərləri. Qlobal, texniki-iqtisadi-təbii sistemlərin modelləşdirilməsi. Süni intellekt sayəsində yaradılan texniki alət və vasitələr. Kompüter texnologiyası, sistem mühəndisliyi, nanotexnologiya, robototexnika, ergoiqtisadiyyat, kvant elektronikasası və mühəndislik ekologiyası yeni texniki bilik sahələri kimi. Cəmiyyət həyatının kompüterləşdirilməsi ilə bağlı yaranan sosial və etik problemlər.

III BÖLMƏ. TƏDRİS-METODİK VƏ İNFORMASIYA TƏMİNATI

Əsas ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Osman Gündüz, Qorxmaz Əfəndiyev, Nazim Rüstəmov “Kompüter, İnformasiya texnologiyalarının əsasları” – Bakı, 2006.
2. Osman Gündüz “İnternet” – Bakı, 2006.
3. İbrahimzadə T.İ., Həbibullayev S.B., Sərdarov Y.B. “Web-texnologiyasının əsasları” Bakı, 2006.
4. Əliquliyev R.M., Mahmudov R.Ş., İnformasiya asılılığı problemləri və onlarla informasiya, 2009.
5. İmamverdiyev Y.N., Sosial şəbəkələrin analizi: anlayışlar, modellər və tədqiqat problemləri //İnformasiya cəmiyyəti problemləri, №2, 2010.

Rus dilində

1. Белозерцев В.И., Сазонов Я.В. Философские проблемы развития технических наук. Саратов, 1983.
2. Глозман А.Б. Проблема взаимосвязи природы и техники в философии техники // Вестник МГУ. Серия 7. Философия. - 2006. - №2.

3. Горохов В.Г. Философия техники как теория технической деятельности и проблемы социальной оценки техники // Философские науки. - 2006. - №№ 1-4.
4. Дахин А.В., Щуров В.А. Апокалипсис технического объекта. Н.-Новгород, 1992.
5. Дахин А.В., Щуров В.А. Гуманитарные основы инженерной деятельности, Н.Новгород, 1993.
6. Козлов Б.И. Возникновение и развитие технических наук. Опыт историкотеоретического исследования. Л., 1988.
7. Ленк Х. Размышления о современной технике. М., 1996.
8. Митчам К. Что такое философия техники. М., 1985.
9. Новая технократическая волна на Западе. М., 1986.
10. Попкова Н.В. Философия техносферы. М., 2008.
11. Рачков В.П. Техника и ее роль в судьбах человечества. Свердловск, 1991.
12. Философия техники в ФРГ. М., 1988. 10.Чешев В.В. Технические науки как объект методологического анализа. Томск, 1989.
13. Горохов В.Г. Основы философии техники и технических наук: учебник. М., 2007.
14. Розин В.М. Философия техники. От египетских пирамид до виртуальных реальностей: учеб. пособие для вузов. М., 2001.
15. Современные философские проблемы естественных, технических и социально-гуманитарных наук: учебник / под ред. В.В. Миронова. М., 2006.
16. Степин В.С., Горохов В.Г., Розов М.А. Философия науки и техники: учеб. пособие для вузов. М., 1996.
17. Философия науки и техники: конспект лекций / под ред. В.С. Артамонова. М., 2006. 7.Черняк В.З. История и философия техники: пособие для аспирантов. М., 2006.
18. Шаповалов В.Ф. Философия науки и техники: учеб. пособие. М., 2004.
19. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе, М., Прогресс, 1986, с. 330-342.
- 20.Тоффлер Э. Шок будущего, АСТ, 2008, 558 с.
- 21.Чернов А.А. Становление глобального информационного общества: проблемы и перспективы, М., "Дашков и К", 2003, 232 с.

İngilis dilində :

1. Kumar K. From Post-Industrial to Post-Modern Society: New Theories of the Contemporary World, John Wiley & Sons, 2009, 304 p.
2. Bell D. The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting, Basic Books, 1976, 507 p.
3. Toffler A., Toffler H. Creating a New Civilization: The Politics of The Third Wave, Atlanta, Turner Publishing, 1995, 112 p.
4. Castells M. The Rise of The Network Society: The Information Age: Economy, Society and Culture, Wiley, 2000, 624 c.
5. Stuart J. Russell and Peter Norvig "Artificial Intelligence A Modern Approach Third Edition .Pearson Education Limited 2016.
6. AI and education: guidance for policy-makers Опубликовано в 2021 г. Организацией Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры. 88de338134879c0875a8ed912a7b5b7c.pdf
7. Carbonell, J. R. 1970. AI in CAI: An artificial-intelligence approach to computer-assisted instruction. IEEE Transactions on Man-Machine Systems, Vol. 11, No. 4, pp. 190–202.
8. Artificial Intelligence Applications for Older Adults and People with Disabilities: Balancing Safety and Autonomy. NAP. R25427. 2019.
9. Leveraging Artificial Intelligence and Machine Learning to Advance Environmental Health Research and Decisions. NAP. R25520. 2019.

IV BÖLMƏ. ELM VƏ TEXNİKANIN FƏLSƏFƏSİ İXTİSASI ÜZRƏ FƏLSƏFƏ DOKTORU İMTAHANINA HAZIRLAŞMAQ ÜÇÜN NÜMUNƏVİ SUALLARIN SİYAHISI

1. Elmi dünyagörüşün yaranması və inkişafı tarixi
2. Elmi biliyin adi bilikdən fərqli xüsusiyyətləri
3. Elmin yaranması və onun tarixi inkişafının əsas mərhələləri
4. Elmi biliyin nəzəri xarakteri
5. Elmilik meyarının əsas prinsipləri
6. Elmi dünyagörüşün Qərb və Şərq ənənələri
7. Elmi biliklərin müasir epistemoloji konsepsiyaları
8. Elmin təhlilinə məntiqi və epistemoloji yanaşma
9. Elmi paradiqma anlayışı
10. T. Kun: elmi inqilab və normal elm dövrü
11. P. Feyerabendin anarxist bilik nəzəriyyəsi
12. Elmin fəlsəfi əsasları
13. Elmi rəşionalizm və onun tarixi tipləri
14. Elmi kəqnisiya və mühəndislik
15. Elmi idrak sosial-mədəni fenomen kimi
16. Dünyanın elmi mənzərəsi anlayışı
17. Texnikanın yaranması və inkişafının antropoloji, sosio-mədəni determinantları
18. Texnika fəlsəfi təhlilin obyektı kimi
19. Texnika fəlsəfəsinin predmeti
20. Qədim Yunanıstanda dünyanın nəzəri dərkının ilk formalarının yaranması
21. XVII əsrdə eksperimental riyazi təbii elmlərin yaranması. F. Bekon və R. Dekart
22. XIX əsrdə texniki elmlərin formalaşmasının əsas amilləri.
23. Texnika fəlsəfəsinin humanitar problemlər dairəsi
24. Texnikaya dair fəlsəfi konsepsiyalar
25. Texnika, texnologiya və texnosfera
26. Süni intellekt və virtual gerçəkliyin fəlsəfi təhlili
27. Süni intellekt elmi texniki istiqamət kimi

28. Süni intellektin praktiki tətbiq sahələri
29. Süni intellekt və rəqəmsal texnologiya
30. Süni intellekt texnologiyalarının fənlərarası təbiəti
31. Süni intellekt: etika və məsuliyyət məsələləri
32. Süni intellektin cəmiyyət üçün faydaları və riskləri
33. Süni intellekt etikasına və kibertəhlükəsizlik
34. Süni intellektin insan hüquqlarına təsiri
35. Süni intellekt texnologiyalarının əsasları
36. Elmi Texniki Tərəqqi və global ekoloji böhran
37. Qədim Şərqi nəzəri və texniki bilikləri
38. Orta əsrlərdə elm və texnikanın inkişaf xüsusiyyətləri
39. Renessans dövrünün elmi və texniki nailiyyətləri
40. Müasir dövrdə klassik elm və sənaye istehsalının formalaşması
41. Müasir texnologiyanın inkişafının əsas istiqamətləri
42. Texnoelm müasir şəraitdə elm və texnologiyanın sintezi kimi
43. Texnikanın antropososiogenezis prosesinə təsiri
44. Texniki biliklərin inkişaf mərhələləri
45. Texniki elmlərin yaranması
46. Texniki inkişafın əsas meyarları
47. Mühəndislik fəaliyyətinin əsas vəzifələri
48. Elmi və texniki tərəqqinin əsas xüsusiyyətləri
49. Texnologiya və mədəniyyət
50. Elmi və texnoloji inkişafın yeni strategiyaları
51. Alimin etikasına və dizaynerin sosial məsuliyyəti
52. XX əsrdə texniki biliklərin inkişafının xüsusiyyətləri
53. Texnika fəlsəfəsində mühəndislik İstiqaməti: S. V. Lysikov
54. P. K. Engelmeyer. Texnikanın mahiyyəti haqqında
55. Texnika və insan
56. Texnika və etika
57. Sosial-texniki dizayn və onun spesifikliyi

58. Texnika fəlsəfəsində humanist istiqamət
59. Ortega i Gasset-in texnika haqqında baxışları
60. Haydegger texnika haqqında
61. Müasir Avropa mədəniyyətində texnikanın rolu
62. Texnogen sivilizasiyanın əsas xüsusiyyətləri
63. Müasir informasiya cəmiyyətində insan
64. Elmi-texniki siyasət və elmi-texnoloji inkişafın idarə olunması problemi
65. Müasir sivilizasiyanın inkişafında elmin rolu
66. Müasir Avropa mədəniyyətində eksperimental elmin formalaşması
67. Fəlsəfi ideyaların və prinsiplərin elmi əsaslandırılma rolu
68. Elmin müasir inkişaf mərhələsinin xüsusiyyətləri
69. XX əsrin sonunda elmin yeni etik problemləri
70. Ənənəvi və texnogen cəmiyyətlərin əsas xüsusiyyətləri